

КОНСТИТУЦИОНЕН СЪД

Вх. № 146/К-0
Дата 14.05.2020

**ДО
КОНСТИТУЦИОННИЯ СЪД
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

СТАНОВИЩЕ

по: **Конституционно дело №
3/2020 г.**

от: **сдружение „Национално
сдружение за закрила на
българските деца и семейства“**
ЕИК: 176754826, представлявано от
Лилия Божкова

УВАЖАЕМИ ГОСПОЖИ И ГОСПОДА КОНСТИТУЦИОННИ СЪДИИ,

В предоставения ни срок съгласно покана от Конституционния съд изх. No 90КЦ/15.04.2020 г. и определението на съда от 15.04.2020 г., с което беше допуснато за разглеждане по същество искането на петдесет и четири народни представители за установяване на противоконституционност на Закона за социалните услуги¹ /ЗСУ/, депозираме настоящото становище по предмета на конституционно дело № 3/2020 г.

„Национално сдружение за закрила на българските деца и семейства“ е сдружение на родители и граждани на Република България, чиято цел и мисия са запазване на изконните български традиции и единението в българското семейство. Сдружението е предоставило редица становища на вниманието на държавните институции относно проблемите в ЗСУ и социалното законодателство, и е участвало активно в обществени дискусии на тази тема.

По-долу излагаме нашето мнение по някои основни въпроси и аргументи във връзка със ЗСУ и съответствието му с Конституцията на Република България /КРБ/, подкрепени с приложения към становището.

1. Имат ли търговски характер социалните услуги по ЗСУ

1.1. Идеята за „социална държава“ и ЗСУ

Чрез ЗСУ се въвежда **търговският принцип** при създаването, решението за предоставяне и същинското предоставяне на социални услуги на гражданите на Република България². Частните доставчици на социални услуги по ЗСУ са по дефиниция търговци – български и чуждестранни

¹ обн. ДВ бр. 24 от 22.03.2019 г., в сила от 1.07.2020 г.

² ЗСУ чл. 1, ал. 2, т. 5; чл. 18, ал. 1; чл. 48, ал. 1 и ал. 3; чл. 57, ал. 1 и др.

физически и юридически лица³. Ползването на социални услуги поначало е платено⁴. С направените изменения в Закона за социалното подпомагане (ЗСП), чрез преходните и заключителни разпоредби на ЗСУ социалните услуги вече са **зачеркнати от обхвата на социалното подпомагане**⁵. В ЗСУ вече не се говори за социални услуги като част от социалното подпомагане - за задоволяване на основни жизнени потребности, за гарантиране на независим живот или социално включване, а става въпрос за „емоционални и социални потребности и потребности за развитие и реализация“ на база „проучване на психо-социалното състояние на лицето“.⁶ Очевидно целите на ЗСУ, както и методите за постигането им, не се вменват във философията на социалното подпомагане, което има за цел помощ на най-уязвимите членове на обществото за осигуряване на основни жизнени потребности и обществена солидарност в трудни житейски ситуации.

Всичко това противоречи на **Преамбюла на Конституцията**, в който Република България е определена като **социална държава**. Определянето на една държава като социална е присъщо на широкото разбиране за демокрация, включващо **социална справедливост и сигурност**. Социалната функция на държавата се възприема като **преразпределяне на тежестта на направените разходи**⁷, което **цели да осигури на всеки слой от населението икономически и културен екзистенц на умерено ниво**. Съвременният конституционализъм издига постулата за социалната държава до основно начало на демократичната и правова държава. От закрепването му като конституционен принцип се извежда задължение за носителите на властта в държавата да предприемат активни и ефективни действия за постигане на **социална справедливост** и **социална сигурност**. Принципът за социалната държава представлява мандат за активна социална политика на държавата с цел **гарантиране социална закрила на гражданите**.

Каква е основната разлика между социални помощи и социални услуги? Социалните помощи се предоставят директно на нуждаещите се, а социалните услуги се заплащат на доставчиците.

Към момента около 15% от предоставяните социални услуги са делегирани от общините на частни доставчици (предимно ЮЛНЦ/НПО), като отделни ЮЛНЦ са заели монополни позиции и дори координират дейността на държавни и местни институции⁸. В ЗСУ обаче вече изрично е заложена възможността **100% от социалните услуги да бъдат възложени на частни доставчици**⁹ и по този начин да се осъществи фактичката приватизация на социалния сектор. Чрез разпоредбите на ЗСУ на практика се създава пазар на социални услуги и се предоставя пълна свобода на частните доставчици сами да създават нови социални услуги и да ги предоставят. Следователно относителният дял на социалните услуги от частни доставчици ще се увеличи до степен, в която държавата и нейните органи няма да могат да упражняват ефективен контрол върху този новосформиран пазарен сектор. Държавата ще е само в позицията на платец, преразпределяйки средствата от данъци по един **несправедлив** начин, който не само **не гарантира социална сигурност**, но и с договорите за социални услуги за делегирани държавни дейности осигурява **гарантирани приходи на частните доставчици, което по същество е държавна помощ**. Създаването на Агенция за контрол на качеството на социални услуги, чиято цел е единствено контрола на качеството, е само поредното доказателство, че държавата няма да бъде в позицията да гарантира **справедливост** и **социална сигурност** на гражданите на

³ ЗСУ чл. 30

⁴ ЗСУ чл. 102

⁵ ЗСУ § 3 т. 1 от ПЗР

⁶ ЗСУ чл. 6, ал. 1

⁷ Решение на КС № 13 от 2003 г. по к.д. № 11 от 2003 г.; Решение на КС № 8 от 2012 г. по к.д. № 16 от 2011 г.

⁸ вж. т. 4.3. по-долу

⁹ ЗСУ чл. 63, ал. 1

Република България, поради голямата свобода, която се предоставя на частни доставчици на социални услуги.

Според доклад на Комисията по въпросите на децата, младежта и спорта към НС от 19.12.2018 г., един от основните принципи заложи в ЗСУ е: *„На доставчиците на социални услуги е **гарантирано право сами да избират как да организират предоставянето им и начина на управление, като от досегашния кръг доставчици отпада държавата, която до сега е посочена като доставчик, но на практика само ги финансира и контролира. В законът се премахва смесването на функциите по финансиране и контрол с функциите по управление и предоставяне на социални услуги.**“*

Чрез ЗСУ се легализират процеси, които вече протичат. Ние вече наблюдаваме тези процеси, чрез които средствата от държавните и общински бюджети се преразпределят така, че приоритет се дава не на **социалното подпомагане**, което е един от фундаментите на принципна на социалната държава, а на **заплащането за социални услуги**. Социалните помощи¹⁰ намаляват с **47% за последните 5 години** – от 58 млн. лв. на 30 млн. лв. С **52% намаляват и лицата, ползващи социална помощ** – от 64 хиляди души през 2014 г. до 31 хиляди души през 2019 г.¹¹ Всички тези процеси са налице при положение, че гарантираният минимален доход се увеличава от 65 лв. на 75 лв. от 2018 г. Оставяме без коментар факта, че тази сума стига само за един хляб и едно кисело мляко на ден, че линията на бедност за Република България за 2020 г. е 348 лв., че още през 2015 г. Световната Банка определи международната линия на бедност, глобалния абсолютен минимум на \$1.9 на ден или 96.9 лв. на месец.

В замяна на това за **социални услуги**, като държавно делегирана дейност по бюджета за 2020 г. са предвидени над **295 млн. лв.**, или цели **10 пъти повече от социалните помощи!**¹² Същевременно средствата отделени за **социални услуги са нараснали с 48% за последните 5 години**, с прогнози за увеличение на тези сума **до 400-600 млн. лв.** Отделно усвоените за деинституционализация на децата и въвеждане на социалната услуга „приемна грижа“ по безвъзмездна европейска програма „Приеми ме 2015“ е 136 млн. лв. за последните 5 години, която приключва през 2020 г. и в следствие ще трябва да бъде финансирана от бюджета.

За дискриминационния характер на социалните услуги и отстъплението от фундаменталните дейности, гарантиращи **справедливост** и **социална сигурност**, заложи в конституционния принцип на социалната държава, говорят и други данни. За настаняване на дете без увреждания в център за настаняване от семеен тип, за държавно делегираната дейност се заплащат 1,059.75 лв. на месец. Следва да се запитаме осигурява ли държавата такъв или поне приблизително такъв минимален доход на обикновено семейство с дете? Можем ли да сравним социалната помощ за отглеждане на дете от 40 лв. (по ЗСПД, и то само при среден доход на човек от семейството под 410 лв.), с гарантираните 915 лв. месечно възнаграждение на т.нар. „приемни родители“ плюс допълнителни помощи от 225 до 300 лв. на месец¹³, както и месечни помощи по ЗСПД (без праг на дохода). Спазен ли е тук принципът на **социалната държава** (в Преамбюла на КРБ), принципът за **равенство и недискриминация** (чл. 6, ал. 2 КРБ), конституционното **задължение на държавата да закриля семейството и децата** (чл. 14 КРБ), задължението на държавата да **подпомага родителите** при отглеждането и възпитанието на децата (чл. 47, ал. 1 КРБ)?

Бихме могли да посочим много подобни примери от стандартите за държавно делегираните услуги, според които доставчиците получават от бюджета определена сума на тримесечие, на базата

¹⁰ съгласно Правилника за прилагане на Закона за социалното подпомагане (ППЗСП)

¹¹ вж. Приложение №1

¹² вж. Приложение №2

¹³ съгласно ППЗЗД

на „капацитет“¹⁴. Тук стои въпросът - ако това са реалните разходи, то държавата би трябвало да осигури доход със същия размер на всички съответно стари хора, лица с увреждания или деца с или без увреждания? Ако това не се случва, то това означава, че се дискриминират определени групи от населението.

Следва логичният въпрос защо при безпрецедентна демографска криза, в най-бедната страна на Европейския съюз, където 41.6 % от населението е застрашено от бедност и социално изключване, **социалната политика се свежда до „услуги“, за определяне на „родителския капацитет“, „информирание и консултиране“,** и за тях се харчат по-голямата част от 21 млн. лв. – държавно делегираната дейност в „центрове за обществена подкрепа“? Защо тези пари се усвояват от „доставчици на социални услуги“ (основно ЮЛНЦ), за да установят нещо, което е обществена тайна - българските семейства са бедни? Защо тези средства не се насочат към реална помощ на семействата – изграждане на общински жилища, увеличаване на гарантирания минимален доход и с това – размера на социалните помощи, увеличаване на помощите за отглеждане на деца и др. подобни, които в действителност ще подпомогнат семействата?

Идеята за сформирането на нов бизнес сектор в социалната сфера чрез ЗСУ на фона на променената фактическа обстановка поради Covid-19 пандемията, изключително високата безработица, социалната и икономическа криза, с всеки изминат ден става все по-неадекватна. Подобна криза може да бъде преодоляна единствено чрез социална солидарност, която е изключена от ЗСУ. В подобни обществени условия няма място за гонене на печалба, особено в социалната сфера. На фона на очакваното свиване на БВП със 7-8 % на годишна база, това ще доведе до недопустимо натоварване на държавния и общински бюджет, до реална невъзможност за поемане на разходите по неговото въвеждане в сила и до масово недоволство сред мизерстващото население.

Като най-бедната страна в ЕС, България не може да прилага правни инструменти, приети в богатите европейски страни на основата на чужда конституционна идентичност. В условията на глобална криза мнозинството държави по света преминават към безвъзмездна социална подкрепа, а ние - към утвърждаване на бизнес модели, чрез Закон за социалните услуги.

Няма голямо значение кой точно извършва тази дейност по форма на собственост- общините, публично-частни партньорства, търговски дружества или ЮЛНЦ. **Важното е, че тя придобива характер на стопанска дейност**, а за стопанската дейност се знае, че основния двигател е печалбата, а не идеалната цел.

Ако се допусне това, очакваме, че социалната дейност ще придобие всички недъзи на **системата на здравеопазването** и допълнително ще бъде натоварена от това, че ще се развива в среда на многобройни конфликти на интереси.

Извод: Въз основа на гореизложеното в т. 1.1. считаме, че цялостният дух и философия на ЗСУ, в частност превръщането на социалните услуги в търговска дейност, противоречи на идеята за социална държава (**Преамбул** на КРБ), на принципа за равенство и недискриминация (**чл. 6, ал. 2 КРБ**), на конституционното задължение на държавата да закриля семейството и децата (**чл. 14 КРБ**), на задължението на държавата да подпомага родителите при отглеждането на децата (**чл. 47, ал. 1 КРБ**), както и да закриля старите хора и хората с увреждания (**чл. 51, ал. 3 от КРБ**).

1.2. Реализират ли доставчиците печалба от социални услуги

Основният аргумент на доставчиците на социални услуги е, че в момента тази дейност се осъществява основно от юридически лица с нестопанска цел (ЮЛНЦ), а те не разпределят счетоводна печалба¹⁵. Всъщност това, че не разпределят печалба не означава, че не образуват такава. Според

¹⁴ вж. Приложение №2 - за 2020 г. определени с решение № 208 на МС от 2019 г.

¹⁵ ЗЮЛНЦ чл. 6, ал. 3

ЗЮЛНЦ и Закона за счетоводството, печалбата трябва да се употреби за дейността, а тези разпоредби биха могли легално да се заобикалят като се ползват дъщерни дружества за външни доставчици, на които услугите да се заплащат по свободно определени цени (ЮЛНЦ не са длъжни да избират доставчик по Закона за обществените поръчки). При счетоводното отчитане на ЮЛНЦ разликата между приходи (дарения под условие, дарения без условие и др.) и разходи (за заплати, външни услуги и представителни разходи) се отразява в допълнителните резерви на счетоводния им баланс. Тези разлики биха могли да се проследят и от отчетите за приходите и разходите, както и от отчета за паричните потоци¹⁶.

Ако разгледаме например финансовите потоци на фондация „Асоциация Анимус“ – един от най-големите доставчици на социални услуги в България, ще установим, че разполага с годишен **бюджет** в размер приблизително **колкото този на Държавна агенция за закрила на детето (ДАЗД)** – 1,5 млн. лв. Според финансовите отчети на фондацията *„Други резерви на собствения капитал“* в пасивите на баланса са отразени сумите 647 000 лв. за 2018 г.; 634 000 лв. за 2017 г., защото ЮЛНЦ са длъжни да отнесат всяка разлика между приходи и разходи към резервите на собствения капитал¹⁷.

Активите, които фондация „Асоциация Анимус“ притежава, са двойно по-малко, т.е. едва половината от резервите е материализирана в дълготрайни материални активи, които са собственост на фондацията.

Интересен факт е, че фондация „Асоциация Анимус“ има 4 дъщерни предприятия, като притежава 100% от техния капитал. Те осъществяват икономическа дейност и съответно реализират печалби. Освен, че на ЮЛНЦ е разрешено извършването на стопанска дейност и реализирането на печалба, ЮЛНЦ могат да притежават търговски дружества, в случая ЕООД, които от своя страна също да реализират печалби.

Приходите, декларирани пред НАП от тези дружества, са от следните икономически дейности¹⁸:

- **„Анимус“ ЕООД**, ЕИК 200802746: *„Други социални грижи с настаняване“*; *„Други образователни дейности, неклассифицирани другаде“*; *„Друго обучение за възрастни и друга образователна дейност, неклассифицирана другаде“* и т.н. Реализираните приходи (за периода 2010 г. – 2018 г.) са в размер на 208 000 лв. и печалби от дейността в размер на 91 000 лв. Натрупванията по банковата сметка към края на 2018 г. е 52000 лв.

- **„Обучение и консултиране“ ЕООД**, ЕИК: 175300094: *„Спомагателни дейности в областта на образованието“*; *„Консултации по управление и стопанска дейност“*. Реализираните приходи (за периода 2007 г. – 2018 г.) са в размер на 506 000 лв., и печалби от дейността 199 000 лв. (за същия период). Натрупванията по банковата сметка към края на 2018 г. е 14000 лв., а към 2017 г. е било в размер на 144000 лв. През 2017 г. дружеството закупува дълготрайни материални активи.

- **„Омоними“ ЕООД**, ЕИК: 203573943: *„Други образователни дейности, неклассифицирани другаде“*; *„Друго обучение за възрастни и друга образователна дейност, неклассифицирана другаде“*. Реализирани приходи (за периода 2015 г. – 2018 г.) в размер на 99 000 лв., а реализираната печалба е 82 000 лв. (за същия период).

- **„Блага баба блага“ ЕООД**, ЕИК: 204524778: *„Производство на други хранителни продукти, неклассифицирани другаде“*. Предметът на дейност според Търговския регистър е: *„организиране и провеждане на социално предприемачество, производство и продажба на*

¹⁶ в публично обявените доклади за дейността и годишните финансови отчети (ГФО) на ЮЛНЦ

¹⁷ вж. Приложение №3

¹⁸ вж. Приложение №4

закуски, както и всяка друга дейност, незабранена със закон". Това е единственото социално предприятие.

Цитираните обороти и обем социални услуги горните дружества реализират при положение, че са посочили 1 брой назначено осигурено лице.

В законодателството съществува възможност ЮЛНЦ легално да **преразпределят средства от държавния и общинските бюджети**, предназначени за социални услуги, като **реализират печалби чрез дъщерни дружества**, което означава, че тези средства няма да достигнат до нуждаещите се.

Няма никакво значение каква е формата на организация, която се използва за извършване на определена стопанска или нестопанска дейност (ЕТ, ООД, кооператив или ЮЛНЦ), ако приходите ѝ са от държавния бюджет. В този случай преминаването на държавните средства през още една структура само дава възможност за безконтролно нарастване на доходите на участниците във въпросните структури, които де факто са на държавна издръжка, но без ограниченията и отговорностите по Закона за държавния служител¹⁹.

И докато държавата все пак облага с 10 % данък печалба всички други форми на организация на стопанските субекти, при **ЮЛНЦ такова облагане не се предвижда**. Презумпцията на законодателя е била, че дейността на такъв вид организации обикновено разчитат на благотворителност, използват доброволен труд, и приходите от стопанска дейност, доколкото тя съществува, са спомагателни - т.е пренебрежимо малки, и служат за разпространение на идеите и покриване на минималните организационни разходи.

Не такъв обаче е случаят с ЮЛНЦ - доставчици на социални услуги (както видяхме от примера по-горе). С други думи освободените от данък печалба ЮЛНЦ имат достатъчно свободни средства, за да инвестират в стопанска дейност напълно законно и да решават каква ще е тя. По този начин още веднъж се създава възможност за **преразпределение** на държавни средства и въпросните 10% данък печалба остават на разположение на определени лица за инвестиции.

Определен кръг от доставчици на социални услуги са щедро **финансирани от чуждестранни НПО** с цел реализирането на конкретни дейности и програми. Например, част от чуждестранните дарения под условие на фондация „Асоциация Анимус“ според годишния отчет за дейността за 2015 г. са относно **лобистка кампания „за подписването и ратифицирането на Конвенцията за Съвета на Европа за борба с насилието и участие в изготвянето на Закон за социалните услуги“**²⁰. Тези дейности са финансирани с безвъзмездната помощ на швейцарската фондация **ОУК /OAK Foundation/**, като за периода 1-ви септември 2015 г. – 1-ви септември 2018 г. фондация „Асоциация Анимус“ е получила 320,000 щ.д. Според отчета за дейността за 2014 г. фондация „Асоциация Анимус“ активно са лобирали за подписването и ратифицирането на Конвенцията за Съвета на Европа за борба с насилието, с финансовата подкрепа на фондация ОУК, в размер на 389,974 щ.д. за периода 1 януари 2011 г. – 31 декември 2013 г. (според решение № 13/27.07.2018 г. на Конституционния Съд Конвенцията противоречи на КРБ).

Ще разгледаме още един пример – сдружение „Национална Мрежа за Децата“ /НМД/. Фондация **ОУК** предоставя първия си грант на НМД на 1 юни 2009 г.²¹ за: „*Да се подобри защитата на правата на децата в България чрез развиване на силна коалиция от неправителствени НПО, които могат да повлияят на местните и националните политики и практики за децата. Коалицията, водена от НМД, алианс на повече от 20 НПО, ще обедини усилията на редица участници от гражданското общество, като например медиите и университетите. В допълнение към*

¹⁹ вж. т. 4. по-долу

²⁰ вж. Приложение №5

²¹ вж. Приложение №6

развитието на организационния капацитет на НМД, една от основните цели е да се повлияе на промяната“. Размерът на безвъзмездната финансова помощ е 172,720 щатски долара в продължение на 2 години. Грантовете отпуснати на НМД и фондация „Асоциация Анимус“ са в повечето случаи с „цел да се повлияе на националните политики и практики в България“, „да увеличи капацитета на членовете, за да повлияят на националните и местните политики“ и т.н.

Принципно прокарването на чужди политики в Република България и финансирането от чужбина на тези дейности не е незаконно. Проблемът е, че тези политики и приетите **лобистки закони** (каквото е ЗСУ) не обслужват интересите на гражданите на Република България, а обслужват интересите на неправителствените организации, които ги налагат. Определени неправителствени организации са в позиция да влияят пряко на законодателството и политиките чрез участието си в различни национални съвети към МС, например:

- Фондация „Асоциация Анимус“ участва в Национален съвет по равнопоставеността на жените и мъжете към МС и в същото време получава редовно грантове, например от фондация ОУК: 1,691,780 щ.д. (за периода 01/2007 - 08/2018);

- „Институт по социални дейности и практики“ /ИСДП/ е член на Национален съвет по въпросите на социалното включване към МС и в същото време получава грантове, например от фондация ОУК в размер на 1,625,725 щ.д. (за периода 11/2005 – 09/2021);

- „Национална мрежа за децата“ е в Национален съвет за закрила на детето и Национален съвет по въпросите на социалното включване към МС. Грантовете от фондация ОУК са 2,599,207 щ.д. (за периода 07/2009 – 12/2020);

- Фондация "За Нашите Деца" е член на Национален съвет за закрила на детето и Национален съвет по въпросите на социалното включване към МС. Съответно грантовете от ОУК са 985,390 щ.д. (за периода 06/2009 – 03/2019).

Общата сума на всички грантове от фондация **ОУК** за български неправителствени организации (в по-голямата си част членове на „Национална Мрежа за Децата“ или техни партньори), е в размер на **23,134,592 щ.д.**²²

Всичко това поразително прилича на перфектния **бизнес план**, според който един и същи доставчик идентифицира потребностите, прилага мерки за задоволяването им и получава гарантирано заплащане от държавния бюджет за услугата. Не само това, но има възможност да лобира активно за повишаване на заплащането, за разширяване обхвата на услугите чрез откриване на все нови и нови драматични „обществени проблеми“, навлизащи дълбоко в личната сфера и на индивида и на семейството и предлагайки решения, които струват все по-скъпо на държавния бюджет, широко затваряйки очи пред простата истина - бедността е източник на 99% от проблемите. В крайна сметка, битието определя съзнанието - една азбучна истина, която незнайно защо се пренебрегва.

2. Ще окаже ли ЗСУ влияние върху децата, семейните отношения и отношенията родители-деца

2.1. Съществуват многобройни и многопластови връзки между ЗСУ, **Закона за закрила на детето /ЗЗДет./** и **Семейния Кодекс /СК/**, изразени в разпоредбите на ЗСУ и в измененията и допълненията, въведени чрез Преходните и заключителните му разпоредби. Този факт ясно показва изключителната значимост на ЗСУ за най-чувствителните лични и обществени отношения за всеки гражданин като отношенията родители-деца и семейните отношения. Могат да бъдат посочени следните неизчерпателни примери:

²² вж. Приложение №7

- Социалните услуги могат да бъдат за **„всички деца“**, за **„деца в риск по смисъла на Закона за закрила на детето“**, за **родители и „семействата и близките на потребителите“** (чл. 14, ал. 2 ЗСУ);

- **„Мерките за закрила на детето“** по ЗЗДет. се предоставят като **„социални услуги“** (чл. 74, ал. 1 т. 1, чл. 88, чл. 90 ал. 3 и др. от ЗСУ; чл. 4, ал. 1 т. 1 и т. 5, чл. 23 т. 2, чл. 24 и др. от ЗЗДет.), включително и **„настаняване извън семейството“**

- Дирекция „Социално подпомагане“ извършва насочване за ползване на социални услуги от **деца, родители и семейства** (чл. 74, ал. 1 от ЗСУ)

- Множество **чувствителни данни за личния и семеен живот** на гражданите могат да станат достояние на доставчиците на социални услуги, без да има надежден механизъм за **контрол и отговорност за вреди** (чл. 81, ал. 1 от ЗСУ) – в противоречие с **чл. 30, ал. 1 и чл. 32, ал. 1 от КРБ**

- Предвижда се налагането на **задължителни социални услуги на родителите** не само от съда (както е предвидено в чл. 11, ал. 1 от ЗСУ), но и по **преценка на дирекция „Социално подпомагане“ /ДСП/** (чл. 88, ал. 2 ЗСУ). Задължителни социални услуги са предвидени и в чл. 36д, ал. 3 ЗЗДет. и чл. 138а, ал. 3 СК.

Налагането на задължителни услуги от ДСП създава основателни притеснения от създаване на възможности за корупция и злоупотреби, особено като се има предвид, че съгласно ЗСУ доставчиците на социални услуги обучават държавните служители как да насочват потребителите към тях (чл. 120-121 ЗСУ) и ги „супервизират“ (чл. 122 ЗСУ).

Според **чл. 4, ал. 2 от КРБ: „Република България гарантира живота, достойнството и правата на личността и създава условия за свободно развитие на човека и на гражданското общество.“**

След като ЗСУ не предвижда **право на отказ** от предоставяне на услуга, а напротив – предвижда се принудителното ѝ налагане не само от съд, но и от административен орган - за какви права, достойнство на личността и свободно развитие можем да говорим при налагането на нежелани „социални услуги“ в семейството?

За сравнение, в чл. 90, ал. 1 от Закона за здравето е предвидено, че: *„Пациентът, съответно негов родител, настойник или попечител, лицето по чл. 87, ал. 5, дирекцията по чл. 87, ал. 6 или лицето по чл. 162, ал. 3, може да откаже по всяко време предложената медицинска помощ или продължаването на започнатата медицинска дейност.“*

„Социалните услуги“ макар да не засягат (пряко) физическата неприкосновеност на личността, то със сигурност представляват сериозна намеса в личния и семеен живот на гражданите, както и могат да засегнат тяхната чест, достойнство и добро име – в противоречие с **чл. 32, ал. 1 от КРБ**.

- Предвижда се **задължително ползване на социална услуга при поискване от дете без уведомяване на родителите** (чл. 87, ал. 1 от ЗСУ) – в противоречие с **чл. 47, ал. 1 от КРБ**

- Дейностите по такава високо чувствителна и значима „мярка за закрила“ като **„приемната грижа“** са възложени **изцяло на доставчиците на социални услуги**, въпреки очевидната нужда от особен контрол – извършват **„набиране и оценяване на кандидати за приемни семейства, обучение, взаимно адаптиране, подкрепа и наблюдение на отглеждането на детето“** (нов чл. 34а ЗЗДет.) , дори сключват договора с приемното семейство (чл. 27, ал. 5 ЗЗДет.)

- Предвидено е участие на „доставчика на социални услуги“ в **„мултидисциплинарния екип“**, който решава каква защита да се осигури на „дете в риск“ или „жертва на насилие“ (нов чл. 36г, ал. 3 от ЗЗДет.) - при явен конфликт на интереси

- **Становищата**, изготвени от **доставчиците** на социални услуги ще се използват като **доказателство в съда** при спорове относно родителски права (нов чл. 138а, ал. 1 от СК) – отново

пример за възможности за злоупотреби и конфликт на интереси, тъй като родителите могат да бъдат „насочени“ след това към задължителни социални услуги (чл. 138а, ал. 1 от СК)

- Доставчиците на социални услуги ще отговарят за **контактите между родители и деца**, както и между родителите (чл. 138а, ал. 2 от СК)

- ЗСУ предвижда редица „услуги“, засягащи семейните отношения, като: „подкрепа за формиране на **родителски умения**“, „**превенция на изоставянето на деца и подкрепа на родители за реинтеграция по реда на Закона за закрила на детето**“, „подкрепа и обучение на кандидати за осиновители и приемни семейства“, „подкрепа на осиновители и на приемни семейства и на семейства на роднини и близки по Закона за закрила на детето“, и др. (чл. 104, ал. 1 ЗСУ).

За общодостъпни и „безплатни“ услуги за всички като държавно делегирана дейност (напр. „формиране и развитие на родителски умения“ и „семејно консултиране и подкрепа“), които се извършват и сега от Центровете за обществена подкрепа /ЦОП/, за 2020 г. са предвидени 21 млн. лв., като сумата почти се удвоява за последните 6 години (и тук не става въпрос за деца/лица с увреждания или със специални потребности). Отново да припомним, че за да осигури месечен доход от 75 лв. на 27 хиляди граждани, които нямат такъв (социално подпомагане), държавата изразходва през 2019 г. 28 млн. лв.

В процеса на деинституционализация са вложени сериозни средства - само целевите средства по европейската програма „Приеми ме“ за периода 2015-2020 г. са 138 млн. лв. За това време са разработени методики за оценки, обучени са приемни семейства, предоставяни са социални услуги. В резултат през 2019 г. процесът е почти завършен - няма вече толкова деца, лишени от родителска грижа, за които държавата да се грижи.²³ Всички останали деца си имат родители. И изведнъж идеята да се анализират **всички семейства** и да се защитават интересите на **всички деца**, разбира се с държавни средства, започва да придобива законодателни измерения. Затова ЗСУ става един правен Франкенщайн, в който няма дори нормална житейска логика.

Превръщането на социалните услуги в бизнес по естествен начин ще доведе до противоречие между желанието за по-висока печалба или по-високи доходи от една страна, и реалните нужди на децата и семействата, изразени чрез предоставяне на социални услуги от друга. Това влиза в противоречие със задължението на държавата по **чл. 14 КРБ** да осигури закрила на децата и семействата, и с правата на родителите по **чл. 47, ал. 1 КРБ**. Създава се възможност за изземване на конституционни правомощия от държавни органи и прехвърлянето им върху частноправни субекти, което от своя страна лишава държавата от възможността да провежда цялостна политика в тази област, както и от възможността да упражнява ефикасен контрол.

2.2 Според ЗСУ „настъпването на определен риск“ за „качеството на живот или развитието на лицето“ може да бъде основание за предоставяне на социални услуги (чл. 12, ал. 3, т. 1 ЗСУ); „децата в риск“ и техните семейства са обект на услуги (чл. 14, ал. 2 ЗСУ), предвидени са дори „превантивни“ услуги „без предварително идентифициран конкретен риск“ (чл. 13, ал. 2 ЗСУ).

В действащото законодателство съществуват множество разширени понятия за „риск“ и „насилие“ над дете, подлежащи на субективно тълкуване, които включват и **икономически критерии** (§ 1 т. 11 от ДР на ЗЗДет., § 1 от ДР на Правилника за прилагане на ЗЗДет. – „**пренебрегване**“; чл. 2 от Закона за защита от домашно насилие - „**икономическо насилие**“, и др.).

Могат да бъдат посочени редица примери за използване на икономически причини за отделяне на деца от родителите и семействата им – ще разгледаме решения на Агенция социално подпомагане относно постъпили жалби за **незаконносьобразно вписване на деца в списъка за пълно осиновяване**

²³ вж. и т. 3 по-долу, относно доклад на ИПХУ

без съгласие на родителите.²⁴ За 2018 г. със 7 решения се отменя вписването като незаконосъобразно. Всички деца са били изведени от биологичното си семейство за повече от 6 месеца, и в 5 от случаите причината за това е, че родителите не са имали **„финансова възможност да осигурят изискуемите условия и качество на родителска грижа, необходими за развитието и възпитанието на дете в семейна среда“**. За 2017 г. от общо 8 разглеждани случая на жалби срещу решения за вписването на деца в регистъра за пълно осиновяване, в 5 от случаите тези решения са отменени като незаконосъобразни. Въпреки твърденията на институциите, че няма отнети деца поради бедност, всички деца са били изведени от биологичното си семейство за повече от 6 месеца, и в 6 от случаите отново причината е, че родителите **не са имали „финансова възможност да осигурят изискуемите условия и качество на родителска грижа, необходими за развитието и възпитанието на дете в семейна среда“**, а в един от случаите детето е оставено в списъка за осиновяване защото е счтено, че жалбоподавателят- бабата на детето, няма законово право да оспорва поставянето в списъка за осиновяване на внучето ѝ.

Тук са цитирани само случаите, които касаят незаконно поставяне в списъците за осиновяване, в които родителите са могли да си търсят правата- т.е. отделили са средства за адвокат. А колко не са имали тази възможност? Колко са случаите, в които са отнети деца по причина, че родителите нямат "финансова възможност" и са били осиновени без знанието и съгласието на родителите си (включително и в чужбина)?

Показателен е и случаят на Екатерина Иванова от с. Балша, при който бяха „настанени извън семейството“ детето и двете ѝ внучета (най-голямото дете изведено с полиция от учебен час!), заради неподходящи според социалните служби материални условия за отглеждането им²⁵. „Помощта“, предоставена на семейството на Екатерина, за да се справи с трудното икономическо положение, се е изразила в налагане на задължителни услуги - „повишаване на родителския капацитет“, които тя трябвало да посещава през работно време, както и да посещава децата и съдебни заседания в три различни от местоживеенето си градове. В резултат на тази „подкрепа“ Екатерина губи и работата, и жилището си. Задължителни социални услуги са наложени на Екатерина, на съпруга ѝ и на двете им дъщери, а трите деца са били настанени в различни професионални приемни семейства и ЦНСТ. **Общата сума** на разходите за данъкоплатеца за „услугите“ само за този един случай възлиза на 22,727.17 лв. за около половин година, и то без да броим заплатите на социалните работници, съдебните разноски и т.н.²⁶ А ако дори само с част от тези пари беше подпомогнато ефективно семейството? Това е само един пример от хилядите на година в България – според данни от Агенция социално подпомагане за 2018 г. са изведени от семействата им малко над 3,000 деца, а до август 2019 г. - 2,000.

След намесата на адвокати и многобройни съдебни дела, трите деца са върнати в семейството на Екатерина, но остава въпросът – **ако накараме бедния да ходи на психолог, ще го убедим ли, че не е беден и гладен? Ще помогнат ли реално на семейството и децата задължителните „социални услуги“, каква ще е цената им за обществото и кой ще бъде облагодетелстван?**

Тук следва да припомним и разпоредбата на чл. 6, ал. 2 от КРБ: **„Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние.“**

²⁴ вж. Приложение №8

²⁵ източник-Агенция „Монитор“: <https://www.monitor.bg/bg/a/view/izvedoha-3-deca-ot-doma-im-zaradi-mizerija-obzor-175946>

²⁶ вж. Приложение №9

В условията на все по-мощна **икономическа криза**, загуба на работни места и доходи, следва да се запитаме **колко български деца ще се окажат заради бедността на родителите си „в риск“**, водещ до намесата на доставчици на социални услуги и безсмислено изразходване на бюджетни средства, а вероятно и до отделянето на децата от семействата им?

При условията на глобална социална и икономическа криза се създават редица **опасности от увреждане на психическото, интелектуално и социално развитие на детето.**²⁷ Тази заплаха произтича от обективната реалност, а не от поведението на родителите. При тези условия те са възпрепятствани да упражняват в пълен обем родителските си права и задължения по чл. 47, ал. 1 от КРБ. Евентуалното влизане в сила на ЗСУ предизвиква редица въпроси относно правомерността и целесъобразността на налагането на принудителни мерки спрямо родителите и децата под формата на социални услуги, които често пъти нарушават човешките им права.

2.3. Има ли връзка между ЗСУ и обучението на деца

Съгласно ЗСУ доставчиците на социални услуги ще могат да извършват **обучение на деца** в училища, детски градини и ясли, без да съществува изискване програмите им да са **одобри и контролирани от МОН** или друга държавна институция, и **без да се изисква знанието и съгласието на родителите.**²⁸ Доставчиците ще предоставят **„мобилни услуги“** и „информирание, консултиране и обучение“ в *„лечебни заведения; институции в системата на предучилищното и училищното образование; детски ясли; места за подкрепа на деца с противоправно поведение“.*²⁹

В този смисъл са и измененията и допълненията в **Закона за предучилищното и училищното образование** (ЗПУО) съгласно ПЗР на ЗСУ, с които се предвижда намеса на доставчиците на социални услуги при *„личностното развитие на децата и учениците“.*

Тези факти будят основателни съмнения и опасения за влиянието, което би оказала дейността на частни организации с най-различни източници на финансиране върху все още неукрепналата психика на деца и подрастващи, и то без необходимия контрол, без изискванията за професионален подбор и отговорността на държавните служители.

Съгласно **чл. 47, ал. 1** от Конституцията на Република България, отглеждането и възпитанието на децата до пълнолетието им е право и задължение на техните родители. Възпитанието на децата е право и отговорност на родителите. Особено голяма е отговорността в областта на интимната сфера, където родителят е призван да запази чистотата на душата на своето дете, да подпомогне сформиранието и утвърждаването на неговата личност, да му предаде усет към красивото, стремеж към доброто, да го ориентира към истинските стойности на човешкия живот. Това право и задължение на родителите да възпитават децата си в традиционните ценности на българското общество обаче, влиза в противоречие с някои програми, въведени основно от НПО в българските училища под на пръв поглед благородния лозунг *„срещу насилието“.* Чрез тези програми обаче често се промъква прекалено ранното сексуално обучение на деца, а под понятието *„насилие основано на пола“* - и някои чужди за българското общество и ценности идеи като *„социални роли на пола“*, *„джендърна идентичност“* и т.н.³⁰

Бихме могли да посочим като пример нашумелия случай с провежданото от фондация *„П.У.Л.С.“* **сексуално обучение** на ученици в 4 клас по програма *„Таралежи“*, в което децата е трябвало да

²⁷ по смисъла на чл. 25, т. 4 от ЗЗДет.

²⁸ ЗСУ чл. 15 т. 5, §1 т. 12 от ДР

²⁹ чл. 17, ал. 5 и чл. 136, ал. 3 ЗСУ

³⁰ вж. решение № 13 на Конституционния съд от 27 юли 2018 г.

рисуват полови органи и да се целуват.³¹ (Програма „Таралежи“ е финансирана от **фондация ОУК** според „Национална Мрежа за Децата“³²) Още подобни програми на фондация „П.У.Л.С.“:

- Програма „Моето лично тяло“ - към 31 октомври 2019, над 500 деца от училища, над 300 деца от детски градини от Перник, Дупница и Благоевград до момента са включени в програмата „Моето лично тяло“, създадена с подкрепата на **фондация ОУК**.³³

- Проект INSPIRE – „П.У.Л.С.“ като част от обединението „Детство без насилие“ - отново имат достъп до училища и детски градини. Последния, седми модул от INSPIRE е свързан със сексуалното образование.³⁴

Друг пример - Асоциация „Деметра“ изпълнява проект „Safe community – safe children“ от 2018 до 2020 година с финансовата подкрепа на фондация **ОУК**, в партньорство с фондация „Луси Фейтфул“ с учениците от основни училища в Бургаска и Пловдивска област.

Според информация от официалната страница на **ОУК**³⁵ фондацията е предоставила следните **грантове**:³⁶

- 347,985 щ.д. на фондация „Луси Фейтфул“ (Обединено Кралство), за да „тества“ инструментариум за сексуално образование на деца в Бразилия и **България** (период: 01/2018 г.- 12/2021 г.);

- 262,170 щ.д. на фондация „П.У.Л.С.“, гр. Перник, за да „тества“ инструментариума на „Луси Фейтфул“ в България. (период: 04/2017 г. – 04/2020 г.);

- 241,464 щ.д. на асоциация „Деметра“, за да „тества“ инструментариума на „Луси Фейтфул“ в Югоизточна България (период: 01/2018 – 12/2020 г.)

Извод: Въз основа на изложените в т. 2 по-горе аргументи, може да се направи обоснован извод, че цитираните разпоредби на ЗСУ във връзка с децата и семействата влизат в **противоречие с чл. 4, ал. 2; чл. 6, ал. 2; чл. 14; чл. 32, ал. 1 и чл. 47, ал. 1 КРБ.**

3. Отговаря ли ЗСУ на нуждите на хората с увреждания

С приемането на ЗСУ **погрешно се счита, че с него се решават проблеми на хората с увреждания.** При наличието на Закон за хората с увреждания, Закон за личната помощ и Закон за социално подпомагане, приемането на още един закон предвид изложените противоречия с Конституцията навежда на мисълта за съвсем различна цел, а именно - приватизиране на целия социален сектор и поставянето под контрол, без реално право на защита, не само на най-уязвимата част от населението, но и на всеки един гражданин, с всеобхватните мерки за превенция, необходимостта от анализ на индивидуалните потребности, разтегливите понятия за риск и анонимните сигнали.

Задълбоченият прочит на ЗСУ разкрива, че законът не е създаден за удобство на хората с увреждания, а за това на доставчиците. Този факт проличава ясно още в началото на процедурата – индивидуалната **оценка на потребностите се извършва от същия доставчик**, който след това ще предостави услугата. При условие, че доставчикът в общия случай е търговец, заинтересован от печалбата си, каква ли услуга ще прецени, че е необходима за „клиента“? Такава, каквато

³¹ Източник- Дарик: <https://dariknews.bg/novini/bylgariia/v-vernishko-uchilishte-karali-chetvyrtoklasnici-da-risuvat-polovi-organi-video-2211134>

³² сайт на НМД: <https://nmd.bg/startira-prevantivna-programa-vtaralezhiv-v-pernik/>

³³ сайт на П.У.Л.С.: <https://www.pulsfoundation.org/actual/news/196-fondatsiya-p-u-l-s-se-vklyuchva-v-svetovna-kampaniya-sreshtu-nasilieto-nad-detsa.html>

³⁴ сайт на П.У.Л.С.: <https://www.pulsfoundation.org/actual/news/166-pokana-konferencia-19-june-2019-pernik.html>

³⁵ <https://oakfnd.org/grants/>

³⁶ вж. Приложение №10

действително му е нужна или такава, каквато той предлага с гарантирано заплащане от държавата/общината?

От друга страна, доставчикът съгласно ЗСУ **няма задължение** да предостави необходимата услуга на нуждаещия се, нито определени часове за нея, държавата също не гарантира тези права на хората с увреждания – получава се един вакуум, в който гарантирано е само заплащането на доставчика, но не и получаването на реална помощ от конкретния нуждаещ се. Доставчикът има възможност да си подбира „клиентите“ - каквито случаи на него е удобно и изгодно да поеме. **Държавата** образно казано **„си измива ръцете“** спрямо хората с увреждания и другите нуждаещи се граждани – доставчикът сам решава дали и какви услуги да предостави, ако те изобщо са включени в „Националната карта на социалните услуги“, т.е. ако са заплатени от държавния бюджет (чл. 43, ал. 1 ЗСУ). Ако не се заплащат от държавата или са извън „максималния брой“ (чл. 43, ал. 2 ЗСУ), за нуждаещия се остава единствено **сам да заплати** услугите – и то по цени, които **доставчикът сам определя (!)** (чл. 48, ал. 3 ЗСУ). Всеки би могъл да си направи аналог със здравната система с всичките ѝ недостатъци – липсващите направления, материалният интерес на лекарите, случаите на източване на здравната каса, и т.н. Дали искаме да повторим същия опит и със социалната ни система, като я превърнем в пазар?

Преценката дали и каква подкрепа трябва да се предостави на човек с увреждане например, би следвало да се извършва от **лица, несвързани с доставчика**, и то с необходимата доказана компетентност и без материален интерес от предоставянето на услугата – например от лекар. Този въпрос би било логично да се уреди в Закона за хората с увреждания, а не да е предмет на отделен всеобхватен закон, който да засяга абсолютно всички граждани, без оглед на тяхното здравословно и социално положение.

Финансирането на услугите по ЗСУ не следва нуждата на човека с увреждания, а е на база капацитет, т.е. какви услуги изобщо предлага доставчикът, а не какви и колко са реално използваните услуги. Примерът с липсата на държавно регулирани доставки, в някои случаи животоспасяващи (напр. етералната храна), е достатъчно показателен. ЗСУ предлага редица „вратички“ за **източване** на държавния/общинския бюджет. Не се предвижда например създаване на регистър на ползвателите на социалните услуги и самите доставчици, с обратна връзка едновременно към потребител и контролиращ орган. В резултат, едно и също лице напр. с увреждане би могло "да ползва" безброй услуги и да бъде вписано като потребител на различни места, дори без неговото знание.

Безспорно е, че грижата и обслужването на лица с увреждания биха стрували на държавата много по-малко средства, ако се осъществява в **семейна среда** (която по презумпция е значително по-подходяща и подкрепяща), отколкото в различни центрове, управлявани от търговци. В този смисъл директното подпомагане на лицето и семейството му биха имали далеч по-голям смисъл и полза, за разлика от субсидирането на редица доставчици със съмнителен резултат.

В подкрепа на горното е и докладът на международната организация **Disability Rights International** („Интернационал за правата на хората с увреждания /ИПХУ/“) ³⁷ от 21.11.2019 г. относно т.нар. „деинституционализация“ на децата с увреждания в България, в който се посочва, че въпреки изхарчените сериозни държавни и европейски средства, това не е довело до подобряване на условията за тези деца, дори напротив. От доклада: *„ИПХУ настоятелно призовава властите в България да пристъпят към предоставяне на навременна и адекватна подкрепа, така че да се избегне разпадането на семейства и да се прекрати настаняването на деца – със или без увреждания. Ако семействата получат подкрепата, от която се нуждаят, настаняването на деца извън семейна грижа може буквално да бъде елиминирано.“*

³⁷ сайт на Disability Rights International (DRI): https://www.driadvocacy.org/new-dri-report-finds-appalling-conditions-in-bulgarias-group-homes/?fbclid=IwAR0eVD-5Cp1wlEd9fOrnklUa2IghFXNFzua5My7g4-AemQ8M5_RHrkyDbwE

Особени притеснения бъдат разпоредбите на ЗСУ относно лицата, поставени **под запрещение**. Предвижда се лица под **пълно запрещение** да съставят **писмена декларация** за „желанието“ си да им бъде предоставена социална услуга „резидентна грижа“³⁸, а „желанията“ за ползване на социални услуги на лицата под запрещение имат **превес** пред мнението на настойника/попечителя им.³⁹ При това дирекция „Социално подпомагане“ може да поиска от **доставчик на социална услуга** да „изследва“ тези желаниа⁴⁰, без да има пречка след това същият доставчик или свързано с него лице да предостави исканите услуги – отново пример за **конфликт на интереси** и „вратичка“ за **злоупотреби** въз основа на ЗСУ. Цитираните разпоредби на ЗСУ влизат в противоречие с нормите на Закона за лицата и семейството (чл. 5, във вр. с чл. 3, ал. 2 и чл. 4, ал. 2 ЗЛС), и с правото на особена закрила на лицата с физически и психически увреждания съгласно **чл. 51, ал. 3 от КРБ**.

Извод: Въз основа на изложените в т. 3 аргументи считаме, че цитираните по-горе разпоредби на ЗСУ противоречат на **чл. 4, ал. 2 от КРБ** и **чл. 51, ал. 3 от КРБ**.

4. Създават ли се чрез ЗСУ предпоставки за изземване на правомощия на определени органи и институции?

4.1. В ЗСУ и свързаното с него законодателство наблюдаваме редица примери за делегиране на правомощия на доставчиците на социални услуги (ДСУ), които са присъщи на държавни органи и институции, в нарушение на **чл. 1, ал. 2 и ал. 3 КРБ** и **чл. 8 от КРБ**. Ще посочим неизчерпателно само някои от тях:

- ДСУ имат **право да изискват** всякаква **чувствителна информация** за личния и семеен живот на гражданите **от всички органи и институции**, а те са **длъжни** да ги предоставят в **рамките на срока, определен от доставчика** (чл. 81, а. 1 ЗСУ)

- ДСУ имат **право да получават** „съдействие и подкрепа“ от всички държавните органи и институции, включително **органите на МВР** (чл. 137 ал. 1 ЗСУ), а тези органи са **длъжни** да им я предоставят (чл. 137, ал. 2 ЗСУ).

- ДСУ предоставят социални услуги като **„мерки за закрила на детето“** (вкл. „резидентна грижа“), които мерки са особено чувствителни и определящи за съдбата на децата и техните семейства, засягащи правото им на лична и семейна неприкосновеност

- ДСУ **обучават държавни служители** как да насочват „клиенти“ към тях (чл. 120, ал. 1 ЗСУ), а служителите **нямат право да откажат** подобни обучения (чл. 120, ал. 1 ЗСУ). Нещо повече - ДСУ дори ще **„супервизират“** работата им (чл. 122 ЗСУ)

- ДСУ имат **водеща роля** пред държавните и местни органи при интегрираното предоставяне на услуги, като координират изготвянето на плана (чл. 132, ал. 2 ЗСУ) и управляват случая (чл. 132, ал. 3 ЗСУ), а съответните органи и институции ще са **длъжни** да изпълняват определените в плана задължения (чл. 132, ал. 4 ЗСУ).

- ДСУ получават всички правомощия по **организирането и контрола** на **„приемната грижа“** – една от най-чувствителните и определящи „мерки“ за българските деца и семейства (нов чл. 34а ЗЗДет.)

- Според изменения в Административнопроцесуалния кодекс /АПК/ „организациите, предоставящи обществени услуги“ са **приравнени на държавните органи като съставители на индивидуални административни актове**, с всички предвидени законови последици, включително принудително изпълнение (чл. 21, ал. 1 АПК)

³⁸ ЗСУ чл. 95, ал. 2 и чл. 96, ал. 2

³⁹ ЗСУ чл. 91, ал. 1 и ал. 4

⁴⁰ ЗСУ чл. 91, ал. 3

- Съгласно изменения в Закона за защита от домашно насилие /ЗЗДН/ документите, издадени от ДСУ придобиват силата на **доказателствени средства** пред съда (чл. 13, ал. 3, т. 2 ЗЗДН). Едновременно с това, ДСУ „**разработват, организират изпълнението и изпълняват програмите**“, които са предвидени като мерки за защита по ЗЗДН (чл. 6, ал. 4 ЗЗДН)

- Становищата на ДСУ са **доказателствени средства** и според измененията в СК, а ДСУ отговарят за **контактите родители-деца** и между родителите (нов чл. 138а СК).

4.2. Същевременно ЗСУ не съдържа **надеждни механизми за контрол и отговорност за вреди** от действията или бездействията на ДСУ – в нарушение на **чл. 7 КРБ**:

- ЗСУ не съдържа ясен и надежден механизъм за **съдебен контрол** на действията или бездействията на ДСУ

- Административният контрол, предвиден в ЗСУ чрез Агенцията за качеството на социалните услуги, не е достатъчен, и се изразява основно в проверка на качеството на услугите (чл. 107-108 ЗСУ) - още повече, че ДСУ могат да предоставят в определени случаи социални услуги и **без лиценз** (чл. 31, ал. 3 ЗСУ)

- В ЗСУ **не е предвидена отговорност** за вреди от действията или бездействията на ДСУ, при положение, че дейността им засяга чувствителни области като личните и семейните отношения, защитата на личните данни и т.н.

- Частните **ДСУ не носят отговорност** и съгласно **Закона за отговорността на държавата и общините за вреди**, въпреки че действията или бездействията им могат да имат решаващо въздействие върху правата и свободите на гражданите, личния и семейния им живот. Следователно по този начин се заобикаля **чл. 7 от КРБ** на основание на който държавата отговаря за вреди причинени от нейни органи и длъжностни лица, и тя е гарант за правата и свободите на гражданите, което е основно начало в нашата Конституция. Тези доставчици от една страна **имат право да издават административни актове** на основание чл.21 АПК, а от друга **не носят отговорност, ако нанесат вреди** със същите тези актове, понеже не са административни органи. Нарушенията и своеволията на подобни частноправни субекти, с които биха се нарушили човешки права, биха заобиколили и регулациите на редица международни актове, по които България е страна.

- Спрямо служителите на частните ДСУ не важат и изискванията на **Закона за държавния служител**, въпреки че те изпълняват високо отговорни дейности, свързани с деца и възрастни в уязвимо положение. Не важат принципите за конкурсно начало, условията за назначаване, липса на конфликти на интереси, защита на служебната тайна, задължението за деклариране на имущество и интереси, политическа неутралност и др. Държавата няма възможност да влияе върху избора и качествата на служителите, нито частният доставчик има задължение да осигури достатъчно квалифицирани кадри.

- ЗСУ изобилства от предпоставки за **корупция, злоупотреби и конфликт на интереси**, както посочихме примери по-горе

4.3. Примери от Програми на държавни и местни органи и институции

По-долу ще разгледаме примери за редица важни мерки, предвидени в програми на държавни и местни органи и институции, които са възложени на неправителствени организации (НПО)/доставчици на социални услуги като „**отговорни органи**“, „**водещи институции**“, „**финансиращи институции**“, и т.н. Наблюдава се прекалена и небалансирана намеса на НПО (включително финансирани от частни фондации от чужбина) на всички нива в управлението на държавата. Едни и същи организации, при това свързани помежду си, се намесват силно в работата на МТСП и МОН, обучават държавни служители, участват в Националния съвет за закрила на детето към ДАЗД, в законодателни инициативи и в работни комисии, участват като изпълнители в обществени

поръчки, като основни доставчици на социални услуги, като „водещи“ по мерки, които са изключително сериозни и касаят всяко българско семейство. Същевременно участват и като финансиращи институции по тези мерки, а делът на чуждестранното финансиране е сериозен. Съществува **конфликт на интереси** на няколко нива.

• В **„Националната програма за превенция и защита от домашно насилие за 2020 г.“**:

- по **7** от мерките като **„отговорен орган“** са посочени **НПО** (т.8, т.20, т.21, т.32, т.34, т.35 и т.38)
- по **5** от горните мерки (т.8, т.20, т.21, т.34 и т.38) като **„отговорен орган“** е посочена **една и съща НПО** (фондация „Асоциация Анимус- доставчик на социални услуги), която освен това управлява националната телефонна линия за пострадали от домашно насилие (т.31), и 10 години управляваше националната телефонна линия за деца (116 111)
- по **7** от мерките е предвидено **финансиране от чуждестранни източници** (т.8, т.16, т.17, т.21, т.32, т.34, т.38)
- сред мерките, които провеждат НПО като **„отговорен орган“** са: **обучение на мултидисциплинарните екипи** по чл. 36г от ЗЗДет. (т.20) **„обучение на полицейски служители“** (т.21), **„поддържане на специализираната телефонна линия за помощ на пострадали от домашно насилие“** (т.32), **„предоставяне на специализирана иновативна услуга за деца преживели насилие“** (т.34), **„анализ и оценка на съществуващите Кризисни центрове за лица пострадали от домашно насилие и разкриване на нови“** (т.35) и др.

- поддържането на „специализираната телефонна линия за помощ на пострадали от домашно насилие“ е възложено на „Алианс за защита от насилие основано на пола“ /АЗНОП/ като **„отговорен орган“**, с **„външно финансиране“** (т.32)

В Националната програма едновременно с понятието „домашно насилие“ неизменно се промъква понятието **„насилие, основано на пола“**, а членове на „АЗНОП“ са напр. Фондация „Български център за джендър изследвания“ и Фондация „Х&Д Джендър Перспективи“. Вероятно би следвало да припомним Решение № 13 на Конституционния съд от 27 юли 2018 г. по този въпрос.

• В **„Националната програма за закрила на детето за 2019 г.“**:

- Като **„водещи институции“** отново са посочени НПО/доставчици на социални услуги по **14 мерки** (напр. т. 1.3.5., т. 1.3.5.2., т.1.3.6.2., т. 1.3.6.3., т. 2.2.1.1. и др.)
- **Една и съща НПО** („Национална мрежа за децата“ /НМД/) се посочва като **„водеща институция“** по **8** от мерките, като едновременно е и **„финансираща институция“** (напр. по т. 1.3.5. **„Подобряване на координацията между здравната, образователната и социалната системи“**)
- 4 от горните мерки включват **„застъпничество“** (т.е. лобирание) – **„водеща“** и **„финансираща институция“** – НМД (т. 1.1.3.3., т. 1.3.5.2., т.1.3.6.2., т.1.3.6.3.)
- **4** от мерките са финансирани от **чуждестранни източници**, включително фондация **„ОУК“** (т.1.1.3, т.2.2.3., т.2.2, т.3.2)⁴¹

Недоумение буди фактът, че **частни организации с нестопанска цел биват наречени „институции“**, както и че се предвижда те да **координират държавните ни системи**. Още повече, че са в качеството и на изпълнител, и на финансиращ, което от своя страна буди основателни въпроси във връзка с **контрола върху дейността им и конфликта на интереси**.

• В **„План за действие за периода 2019-2020 г. за изпълнение на Националната програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца“**:

⁴¹ вж. и Приложение №7

- по 5 от мерките „**водеща институция**“ е НПО/доставчик на социална услуга, а финансирането е от **чуждестранни източници**:

- по т. 1.3.4. „Въвеждане на пакета със седем стратегии за прекратяване на насилието над деца INSPIRE (*седмата стратегия включва сексуалното образование*) и присъединяване към Глобалното партньорство за прекратяване на насилието над деца“ - „**водеща институция**“ НМД и Обединение „Детство без насилие“, финансирано от УНИЦЕФ и от „**външни донори**“⁴²

- по т. 2.4.2 „Прилагане на цялостен подход за промоция на психично здраве и превенция на училищния тормоз“ - „**водеща институция**“ НПО, финансиране от фондация „ОУК“

- по т. 4.6.1. „Популяризиране на резултатите и добрите практики на социални услуги“ – **водеща институция** НПО, финансирано от „**проекти и програми на чужди донори**“

- по т. 4.6.2. „Създаване на програми, насочени към подпомагане на **родителите при раздяла**“ – „**водеща институция**“ доставчици на социални услуги, финансирано от „**проекти и програми на чужди донори**“

- по т. 6.1. „Развитие на интегрирани услуги за деца-жертви на насилие и на „**сини стаи**“ за **изслушване на деца**“ – „**водеща институция**“ НПО, финансирано от Уницеф

Трябва да обърнем внимание, че гражданските организации (НПО) сами по себе си не изразяват интересите на всички граждани, а само частните интереси на своите учредители, участници и спонсори.

Като им се позволява да действат от името на българските граждани, трябва да се следи и каква идеология изповядват, и да не се забравя **чл. 1, ал. 3** от Конституцията на Република България: „*Никоя част от народа, политическа партия или друга организация, държавна институция или отделна личност не може да си присвоява **осъществяването на народния суверенитет.***“

Неслучайно Конституцията е предвидила наличието на три власти, които взаимно се допълват и контролират – **чл. 8 КРБ**. Всяко въвеждане на нови субекти и заобикаляне на фундаменталните принципи на правовата и демократична държава води до деградация на обществото.

• Примери от **местни програми**:

Според „**Регионален координационен механизъм за реакция в случаи на домашно насилие**“ за област Перник:⁴³

- Фондация „П.У.Л.С.“ е **Координатор** на работата на Регионалния съвет за реакция с участието на: „**РД-МВР, Съд, Прокуратура, Община, РДСП, ДСП, ОЗД, Представители на училищните власти, Лекарите, Адвокати** и НПО, работещи на територията на област Перник“

- Фондация „П.У.Л.С.“: „**Супервизира** и **обучава** участниците в Регионалния механизъм по случаи на домашно насилие“ – т.е. всички изброени по-горе органи и институции

- Съдът: „**Насочва пострадалите лица към програми за възстановяване**“; „**Задължава извършителите да посещават специализирани програми**“

- РД-МВР, Дирекция социално подпомагане, Отдел „Закрила на детето“, Кметовете на общините/Кметствата, Лекарите, Адвокатска колегия – „**насочват към Фондация „П.У.Л.С.“ лица и деца, пострадали от насилие**“.

Обвързаността на държавата и държавните функции с НПО стига до там, че в някои случаи заплатите на държавни служители се заплащат от чуждофинансирани фондации.⁴⁴

⁴² вж. и т. 2.3. по-горе

⁴³ вж. Приложение №11

⁴⁴ вж. Приложение №12

Извод: По изложените в т. 4 по-горе съображения ЗСУ противоречи на чл. 1, ал. 2 и ал. 3; чл. 7 и чл. 8 от КРБ.

5. Съответства ли ЗСУ на нормите на международното право и правото на ЕС

5.1. Считаме, че принципите и механизмите, залегнали в основата на ЗСУ (разгледани в т. 1-4 по-горе) не съответстват на редица общопризнати норми на международното право и международни договори, по които България е страна, между които:

- **Всеобщата декларация за правата на човека /ВДПЧ/**

- чл. 12: „Никой не трябва да бъде подлаган на произволна намеса в личния му живот, семейството, жилището и кореспонденцията, нито на посегателства върху неговата чест и добро име. Всеки човек има право на закрила от закона срещу подобна намеса или посегателства.”

- чл. 16 т. 3: „Семейството е естествена и основна клетка на обществото и има право на закрила от обществото и от държавата.”

- **Европейската Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи /ЕКЗПЧОС/**

- чл. 8, т. 1: „Всеки има право на зачитане на неговия личен и семеен живот, на неговото жилище и тайната на неговата кореспонденция.”

- **Конвенцията на ООН за правата на детето /КПД/**

- чл. 3, т. 2: „Държавите – страни по Конвенцията се задължават да осигурят на детето такава закрила и грижи, каквито са необходими за неговото благосъстояние, като се вземат предвид правата и задълженията на неговите родители, законни настойници или на другите лица, отговорни по закон за него, и за тази цел те предприемат всички необходими законодателни и административни мерки.”

- чл. 5: „Държавите – страни по Конвенцията, зачитат отговорностите, правата и задълженията на родителите или в зависимост от случая на членовете на по-голямото семейство или общност, както предвиждат местните обичаи, на законните настойници или на другите лица, отговорни по закон за детето, да осигуряват по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето, подходящи насоки и ръководство в упражняването от него на правата, признати в тази Конвенция.”

- чл. 7, т. 1: „Детето следва да бъде регистрирано незабавно след раждането му и от рождение има право на име, правото да придобие гражданство и доколкото е възможно, правото да познава и да бъде отглеждано от своите родители.”

- чл. 8, т. 1: „Държавите – страни по Конвенцията, се задължават да зачитат правото на детето да запази без незаконна намеса своята самоличност, включително своето гражданство, име и семейни връзки, както са признати от закона.”

- чл. 9, т. 1: „Държавите – страни по Конвенцията, осигуряват детето да не бъде разделяно от родителите си против тяхната воля, освен когато компетентните власти решат в съответствие с приложимите закони и процедури и при възможност за съдебен преглед, че такова разделяне е необходимо за висшите интереси на детето.”

- **Международен пакт за икономически, социални и културни права:**

- чл. 10, т. 1: „На семейството, което е естествената и основната клетка на обществото, трябва да се окаже възможно най-пълна защита и помощ, особено за създаването му и докато то е отговорно за грижата, възпитанието и издръжката на децата.”

- **Харта на основните права на Европейския съюз:**

- чл. 3, т. 1: „Всеки има право на физическа и психическа неприкосновеност.”

- чл. 7: „Всеки има право на зачитане на неговия личен и семеен живот, на неговото жилище и тайната на неговите съобщения.“

- чл. 8, т. 1: „Всеки има право на защита на неговите лични данни.“

- чл. 33, т. 1: „Закрилата на семейството е гарантирана в юридически, икономически и социален план.“

• Европейска социална харта:

- т. 7: „Децата и младежите имат право на специална закрила срещу физическите и моралните опасности, на които са изложени.“

- т. 13: „Всеки, който не разполага с достатъчно средства, има право на социална и медицинска помощ.“

- т. 16: „Семейството, като основна клетка на обществото, има право на подходяща социална, правна и икономическа закрила, за да се осигури неговото пълно развитие.“

- т. 30: „Всеки има право на закрила срещу бедност и социална изолация.“

5.2. Резолюции на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа (ПАСЕ)

Още на 10.10.2012 г. ПАСЕ издава доклад № 13054 касаещ „Злоупотребата от страна на социалните служби на държавите-членки на Съвета на Европа на техните правомощия да извеждат децата от родителска грижа.“

Основната теза е, че децата имат право да бъдат защитени от всички видове насилие, малтретиране и пренебрегване. Но децата също имат право да не бъдат разделени от родителите си против тяхната воля, освен когато компетентните органи определят, че такова разделяне е необходимо в най-добрия интерес на детето. При отсъствието на преценка, че дете е изложено на риск или непосредствен риск от сериозно увреждане, по-специално физическо, сексуално или психологическо насилие, не е достатъчно да се покаже, че едно дете може да бъде поставено в по-благоприятна среда за неговото възпитание, за да се отстрани дете от родителите си и още по-малко да се прекъснат напълно семейните връзки.

В резултат е приета Резолюция No 2049 (2015) на тема „Социалните услуги в Европа: законодателство и практика за извеждане на децата от техните семейства в държавите-членки на Съвета на Европа“.

Следва Препоръка 2068 (2015) да се разработят механизми с които да се избегне, освен при изключителни обстоятелства, пълно прекъсване на семейните връзки, извеждане на децата от родителски грижи при раждане, основаване на решенията за настаняването на изтичането на времето и прибягване до осиновявания без съгласието на родителите.

През 2018 г. ПАСЕ издава Резолюция No 2232 на тема “Постигане на баланс между най-добрия интерес на детето и необходимостта семействата да бъдат заедно“. Резолюцията е предшествана от Документ 14568 от 6 юни 2018 г. - Комитет по Социални въпроси, здравеопазване и устойчиво развитие. В доклада се посочва, че 3 години след предната резолюция -2049(2015) и препоръка 2068 (2015) ситуацията не се е променила съществено. Анализира се подробно Барневерн /Норвегия/ по повод случая на отнети румънски деца в 2016 г. и се споделят както статистически данни, така и разговори с участници в норвежките социални служби. Изводите: "Изглежда, че в повечето страни броят на намесите и решенията за отстраняването, всъщност се е увеличил през последните години. Малко е озадачаващо, че превантивният, „ориентиран към услугите“ подход на системите за социално подпомагане на деца (каквато се практикува в скандинавските страни) не е довел до по-малко решения за отстраняване; така, както и че „рисково ориентираните“ системи като английския, ирландския и швейцарския не са се справили по-добре." \

И макар, че в законодателството фигурира изискване мярката „настаняване на дете извън семейството“ да се прилага като изключителна и крайна и след прилагането на всички други мерки (чл. 25, ал. 2 ЗЗДет.), има достатъчно съдебна практика показваща, че това не се прави.⁴⁵

Съществува противоречие с друг принцип в резолюциите на ПАСЕ: **„финансовата и материалната бедност никога не трябва да бъде единственото оправдание за отстраняването на дете от родителска грижа, но трябва да се разглежда като знак за необходимостта от осигуряване на подходяща подкрепа на семейството“.**

Забелязва се, че **мерките**, които държавата може да предостави на семействата с цел реална подкрепа **се прескачат и директно се преминава към предоставяне на незабавна мярка за закрила** – „настаняване извън семейството“, което също е „социална услуга“ според ЗСУ⁴⁶. Причината за това е в прекалено обширните понятия за „насилие“ и „дете в риск“⁴⁷.

Изключително тревожно е обстоятелството, че България, в условия на небивала, безпрецедентна демографска криза, се явява **донор на деца за международно осиновяване**, като държавата ни се промотира от агенции в чужбина със своите **прекалено слаби регулации** (цели 36 акредитирани агенции за международно осиновяване в България!).

Въпросът е **защо в България се въвежда нещо, което доказано има проблеми**, като не се съобразяваме с изводи, препоръки и "добри практики"? Кой има интерес от всичко това, кой печели? Очевидно отговорът не е българският народ и българските деца.

5.3. Право на ЕС

Твърденията, че ЗСУ е създаден в отговор на ангажиментите на Република България за въвеждане европейското законодателство, и по-специално **„Директива 2006/123/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 12 декември 2006 година относно услугите на вътрешния пазар“**, не отговарят на истината. Съгласно т. 27 от въпросната директива: **„Настоящата директива не следва да обхваща онези услуги в социалната област като настаняване, грижи за децата и подпомагането на семейства и лица в нужда, които се предоставят от държавата на национално, регионално и местно ниво, от доставчици упълномощени от държавата или от благотворителни организации, признати за такива от държавата, с цел осигуряване на подкрепа за онези, които са временно или постоянно в нужда, поради недостатъчен семеен доход, частична или пълна липса на независимост, както и за онези, пред които стои риск от маргинализиране. **Тези услуги са от изключителна важност с цел гарантиране на основното право на човешко достойнство и са израз на принципите на социална кохезия и солидарност, и не следва да бъдат повлияни от настоящата директива.**“**

5.4. Сравнение с практики в други държави

ЗСУ въвежда порочната практика на социалните услуги, от която пострадаха стотици деца на български родители в Норвегия, Швеция, Германия, Нидерландия, Италия и др. МТСП има личен негативен опит в работата с изведени от семействата български деца в тези страни.

Бихме могли да дадем пример с частните социални услуги за „закрила на детето“ в Норвегия (част от ЕИП) - в тях инвестират все повече национални и международни компании без ограничения, тъй като този бизнес се оказва **по-печеливш дори от петролната индустрия**. Съответно инвеститорите след това търсят възвръщаемост на своите инвестиции.⁴⁸

⁴⁵ вж. Приложение №13

⁴⁶ вж. т. 2.1. по-горе

⁴⁷ вж. т. 2.2. по-горе

⁴⁸ източник-The Nordic Page (TNP): https://www.tnp.no/norway/economy/private-child-welfare-service-profitable-oil-industry-norway?fbclid=IwAR3_Lh1W6gDModqh0b7GLr6UJCSed1cUs3GQxJuY1_OuPxNtygXwrjPaZ38

ЗСУ също не съдържа **никакви ограничения на източниците на финансирането** на социалните услуги, включително частни физически и юридически лица от страната и чужбина, финансови институции и „други източници“ (чл. 41, ал. 2 ЗСУ). Съгласно ЗСУ **доставчици на социални услуги** в България могат да бъдат юридически лица, регистрирани по законодателството на друга държава – членка на Европейския съюз, или на друга държава – страна по Споразумението за **Европейското икономическо пространство** (чл. 30 т. 2 ЗСУ). Следователно няма пречка например норвежки доставчици на социални услуги, акциите на които се търгуват по международните борси, да предоставят социални услуги в България, **включително без лиценз** в някои случаи (чл. 31, ал. 3 ЗСУ).

В тази връзка ще припомним, че норвежката система за закрила на детето, ориентирана към „социалните услуги“⁴⁹, е предмет на десетки дела пред **Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ)** за нарушаване на **правото на неприкосновеност на личния и семеен живот** по чл. 8 от ЕКЗПЧОС (само от края на 2018 г. до началото на 2020 г. - 7 осъдителни срещу Норвегия⁵⁰). Десетки са и случаите с изведени от семействата си български деца в европейски държави с подобна система на „социални услуги“ - като например случаят с българското бебе Катерина Славова, която беше изведена от семейство си в Германия по фалшив сигнал през 2019 г., и й беше наложена „социална услуга – настаняване в приемно семейство.“⁵¹ Следва да се запитаме **колко български семейства трябва да бъдат разделени, по колко дела трябва да бъде осъдена България, за да се разбере ефектът от подобни на ЗСУ закони, превръщащи социалните услуги в бизнес?**

Механичното превеждане на чужди опити и прилагането им в български условия е изключително неудачно в този случай и обслужва интереси, които не са тези на българския народ. Оправданието с изискванията на ЕС е безпочвено, напротив - регулирането на социалните услуги с обществено значение е прерогатив на отделните страни - членки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Няма и не може да има козметични поправки на ЗСУ. Нарушенията на конституционни права са толкова многобройни и повсеместни, икономическата и управленска логика толкова абсурдна, че единственият възможен вариант е отхвърлянето му и задълбочена преоценка на цялата социална политика и особено тази, свързана с децата и семейството.

С оглед на всичко гореизложено можем да заключим, че **целта на Закона за социалните услуги е несъвместима с принципите и ценностите, установени от Конституцията; чрез ЗСУ се създават възможности за изземване на правомощия на определени органи и институции, като същевременно неоправдано и несъразмерно се накръняват основни права и свободи на гражданите.**

Цялостната идеология, заложена в основите на ЗСУ, влиза в противоречие с духа на Конституцията - нарушени са фундаменталните принципи за демократична, правова и социална държава. Накърнен е върховният принцип за правата на личността, нейното достойнство и сигурност.

Следователно считаме, че искането на народните представители е напълно основателно и следва да бъде уважено, като **Законът за социалните услуги бъде обявен за противоконституционен в неговата цялост.**

⁴⁹ вж. т. 5.2. по-горе

⁵⁰ напр. по делото *Strand Lobben and others v. Norway* от 10.09.2019 г.

⁵¹ източник-БНТ: <https://news.bnt.bg/bg/a/otnekha-7-mesechno-bebe-ot-blgarsko-semeystvo-v-khamburg>

Вярваме, че Вашето решение е с историческа значимост, и ще определи по категоричен и положителен начин съдбата на българския народ и бъдещите поколения.

14.05.2020 г.

гр. София

С уважение: .

/Лилия Божкова/

Списък на Приложенията:

1. Приложение №1 - 1 стр.
2. Приложение №2 – 2 стр.
3. Приложение №3 – 1 стр.
4. Приложение №4 – 2 стр.
5. Приложение №5 – 1 стр.
6. Приложение №6 – 3 стр.
7. Приложение №7 – 6 стр.
8. Приложение №8 – 1 стр.
9. Приложение №9 – 1 стр.
10. Приложение №10 – 1 стр.
11. Приложение №11 – 4 стр.
12. Приложение №12 – 1 стр.
13. Приложение №13 – 6 стр.